نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی
دوره هفتم، بهار ۱۴۰۲، شماره اول، صفحات ۳۴ تا ۳۶

نامه به سردبیر

دسترسی همگانی به خدمات تأمین آب، بهسازی و بهداشت فردی: راهکارها و اقدامات

مهدی هادی[1*]

۱. *نویسنده مسئول: دانشیار، مرکز تحقیقات کیفیت آب، پژوهشکده محیط زیست، دانشگاه علوم پزشکی تهران، ایران، m.hadi1981@gmail.com، m-hadi@tums.ac.ir

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۲/۰۱ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۲/۱۱

در بیانیه اخیر منتشر شده توسط سازمان بهداشت جهانی و صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف) (۱) راه‌حل‌ها و اقداماتی که دولت‌ها می‌توانند در تسریع دسترسی همگانی به خدمات تامین آب شرب، دفع بهداشتی فضولات انسانی- بهسازی- و بهداشت فردی (Water, Sanitation and Hygiene; WASH) پیش رو داشته باشند مورد توجه قرار گرفته است؛ لذا در این نوشتار ضمن مرور وضعیت دسترسی به این خدمات به عنوان یک حق همگانی (۲)، با نگاه به بیانیه مذکور به اقداماتی که درکشور می‌تواند در راستای تسریع دسترسی همگانی به این خدمات صورت گیرد اشاره خواهد شد.

تحلیل وضعیت دسترسی به خدمات

سازمان بهداشت جهانی و صندوق کودکان سازمان ملل متحد از همه کشورها می‌خواهند که برنامه‌ریزی و اقدامات قاطعی در راستای تسریع دسترسی به خدمات WASH به عنوان یک نیاز و واقعیت اجتناب‌ناپذیر، صورت دهند. در این‌خصوص اشاره به اعداد و ارقام در مقیاس جهانی می‌تواند توجه مدیران و سیاست‌گذاران به اهمیت موضوع را بیشتر کند. بر اساس گزارش برنامه پایش مشترک یونیسف و سازمان بهداشت جهانی به ترتیب ۵۴ و ۷۴ درصد جمعیت جهان از خدمات تأمین آب شرب و خدمات بهسازی با مدیریت ایمن برخوردار هستند. بدین ترتیب در مقیاس جهانی هنوز قریب ۲ میلیارد نفر فاقد آب آشامیدنی سالم هستند و ۳/۶ میلیارد نفر- کمابیش نیمی از جمعیت جهان- فقط از خدمات بهسازی با مدیریت ناایمن (Unsafely managed)که طی آن فضولات انسانی بدون تصفیه رها می‌شوند برخوردارند(۳). همچنین از هر ۱۰ نفر فقط ۷ نفر به خدمات پایه بهداشت فردی یعنی شستشوی دست با آب و صابون دسترسی دارند (۳). برآوردهای جهانی نشان می‌دهد قریب به ۲/۷۱ درصد از کل مرگ‌ها در مقیاس جهانی منتسب به بیماری‌های اسهالی است که از مجموع این مرگ‌ها ۹۰/۳۶ درصد آنها منتسب به خدمات ناکافی WASH به عنوان یک عامل خطر می‌باشد (۴). در مقیاس جهانی میلیون‌ها کودک و خانواده از خدمات شستشوی کافی، از جمله دسترسی به صابون برای شستشوی دست برخوردار نیستند که عواقب آن اغلب می‌تواند برای کودکان کشنده باشد. به‌علاوه هر ساله حداقل قریب ۱/۴ میلیون نفر- که بسیاری از آنها کودک هستند- به دلایل قابل پیشگیری مرتبط با WASH جان خود را از دست می‌دهند (۵). برای مثال، درحال‌حاضر، وبا در کشورهایی که طی دهه‌ها شیوعی نداشته‌اند، در حال گسترش است (۶). بررسی سطح خدمات بهسازی در مراکز ارائه خدمات بهداشتی و درمانی نیز حاکی از آن است که قریب نیمی از این مراکز فاقد آب و صابون یا محلول ضدعفونی‌کننده دست مبتنی بر الکل هستند و تخمین زده می‌شود که قریب به ۳/۸۵ میلیارد نفر در صورت مراجعه به مراکز درمانی محلی خود در معرض خطر ابتلا به عفونت قرار می‌گیرند، چرا که قادر به شستن یا ضدعفونی دست‌های خود در نقطه ارائه خدمات درمانی و یا نزدیک سرویس بهداشتی نیستند(۷). علاوه بر مراکز ارائه خدمات درمانی، در سطح مدارس نیز براساس گزارش گروه مشترک سازمان بهداشت جهانی و یونیسف (۸) به ترتیب نزدیک به ۵۷۰ و ۶۲۰ میلیون کودک در سرتاسر جهان فاقد خدمات پایه تأمین آب شرب و خدمات پایه بهسازی هستند. از اینرو به‌رغم پایش منظم اهداف توسعه پایدار و شرایط رو به بهبود در حیطه تأمین آب و بهسازی، همچنان در مقیاس جهانی به شرایط به‌طورکامل پایداری در اهداف ۶/۱ و ۶/۲ توسعه پایدار در بخش خانگی، مدارس و مراکز خدمات درمانی نرسیده‌ایم.

در ایران نیز به‌رغم پیشرفت‌های قابل توجه در بهبود سطح خدمات تأمین آب با مدیریت ایمن در بخش خانگی (بالاتر از ۹۰ درصد) و خدمات پایه بهسازی (بالاتر از ۹۰ درصد)، همچنان چالش‌هایی در تأمین خدمات WASH در بخش‌های خانگی، مدارس و مراکز خدمات درمانی وجود دارد. بر اساس گزارش‌های بین‌المللی، در ایران نیز در حدود ۰/۲۵ درصد از کل مرگ‌ها منتسب به بیماری‌های اسهالی است که از مجموع این مرگ‌ها، ۶۲/۷۶ درصد آنها منتسب به خدمات ناکافی WASH در کشور می‌باشد (۴).

پیامدهای اجتماعی و اقتصادی ناشی از خدمات ناکافی WASH

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-21]

[DOI: 10.22034/7.1.5]

می‌تواند برای جامعه مخرب باشد؛ چرا که بدون تأمین خدمات حیاتی WASH، شیوع بیماری‌های مرتبط با آب و بهسازی افزایش می‌یابد، کودکان- به‌ویژه دختران- فرصت یادگیری را از دست می‌دهند و در بسیاری از موارد ممکن است کل جمعیت در یک جامعه به دلیل کمبود آب سالم مجبور به مهاجرت شوند. این در حالی است که مزایای دسترسی به خدمات WASH، برای افراد و جوامع، فراتر از آن چیزی است که قابل سنجش و اندازه‌گیری باشد. در واقع تأمین این خدمات برای جوامع، کلید رشد سالم در کودکی و حفظ رفاه در بزرگسالی است؛ لذا تأمین این خدمات برای جامعه به منزله حمایت از سلامت و بهره‌وری جامعه خواهد بود و مسیر پیشرفت اجتماعی و اقتصادی را هموار می‌سازد.

پیشنهادها و راهکارها

برای دستیابی همگانی در مقیاس جهانی به خدمات WASH با مدیریت ایمن تا سال ۲۰۳۰ باید سرعت پیشرفت و توسعه این خدمات به بیش از سه برابر نرخ فعلی افزایش یابد (۹) و چه بسا در کشورهایی که در شرایط آسیب‌پذیرتر و فقیرتری قرار دارند باید سرعت پیشرفت تأمین این خدمات بیشتر نیز باشد. از اینرو توجه به راه‌حل‌ها و اقدامات قاطع در راستای تسریع تأمین خدمات WASH در کشور در تمامی سطوح ارائه خدمت یعنی بخش خانگی، مراکز درمانی و مدارس حائز اهمیت است.

خوشبختانه راه‌حل‌های قابل اجرای متعددی برای تسریع ارائه خدمات WASH و فرصت‌های متعددی برای تبدیل آنها به عمل وجود دارد. در این خصوص از دولت‌ها انتظار می‌رود با بهره‌گیری از ظرفیت همکاری‌های بین سازمانی و ظرفیت بخش خصوصی و سازمان‌های مردم نهاد اقداماتی را در راستای توسعه خدمات WASH انجام دهند. تعهد دولت‌ها برای ایجاد تغییر اولین اقدام می‌باشد. در این خصوص می‌بایست برنامه‌ای برای افزایش تعهدات سیاسی مدیران در تمام سطوح دولتی نسبت به تأمین سطح ایمن خدمات WASH از طریق تعامل با گروه‌های جامعه مدنی تهیه شود و یک استراتژی برای تقویت عملکرد سازمانی برای ارائه این خدمات، مانند ایجاد سازمان‌های نظارتی مستقل که استانداردهای مبتنی بر سلامت را تدوین می‌کنند و به طور منظم یافته‌ها را منتشر می‌کنند، ایجاد شود. دومین اقدام تأمین مالی و فرایندسازی تأمین سرمایه است. برای هدایت تصمیمات مالی و فرایندهای تأمین سرمایه در حوزه ارائه خدمات WASH می‌بایست سیاست‌هایی مشخص و شفاف توسعه یابد و راهبردهای هزینه‌کرد مالی و تأمین مالی می‌بایست مبتنی بر نیازسنجی منطقه‌ای و با در نظر گرفتن اقشار جمعیتی مختلف ایجاد شوند. بعلاوه برای شناخته شدن هرچه بیشتر اهمیت و ارزش خدمات WASH به عنوان یک کالای عمومی، افزایش بودجه عمومی برای این بخش باید مورد توجه سیاست‌گذاران قرار گیرد. دولت‌ها نیز می‌بایست با حمایت بیشتر از متولیان تأمین خدمات WASH به بالابردن سطح خدمات در راستای جلب رضایت مصرف‌کنندگان کمک کنند. همچنین متولیان تأمین خدمات WASH به جای افزایش تعرفه خدمات می‌بایست با کاهش هزینه‌های اضافی ناشی از ناکارآمدی یا کم کارآمدی سیستم‌های تأمین WASH مانند جبران تلفات بی رویه آب با ارتقای سیستم‌های تامین آب، خدمات ارزان‌تری را به مصرف‌کننده به‌ویژه اقشار آسیب‌پذیر ارائه کنند. سومین اقدام، سرمایه‌گذاری در منابع انسانی است که در این خصوص می‌بایست برنامه‌ریزی دقیقی برای ایجاد نیروی کار قوی‌تر، متنوع‌تر و متعادل از نظر جنسیتی با مهارت‌های بیشتر در بخش WASH صورت گیرد و از نیروهای متخصص، توانمند و با انگیزه بر مبنای شایسته‌سالاری استفاده شود. به‌علاوه حفظ جایگاه اجتماعی و توجه ویژه به معیشت نیروی کار نیز نباید مغفول شود. همچنین در سیستم‌های کوچک و روستایی از توسعه خدمات حرفه‌ای به ویژه ایجاد ظرفیت برای کارکنانی که آموزش کافی ندیده‌اند و درآمد کمتری دارند باید حمایت شود(۱).

چهارمین اقدام استفاده از داده‌ها و شواهد برای تصمیم‌سازی است. از آنجا که توسعه و پیشرفت هر سازمان وابسته به رصد داده‌ها و تحلیل آن‌ها می‌باشد؛ لذا نهادینه‌سازی سیستم جمع‌آوری و نظارت بر داده‌ها در حوزه تأمین خدمات WASH بسیار حائز اهمیت است. در این‌خصوص می‌بایست از روش‌های ثابت و پایایی برای جمع‌آوری و نظارت بر داده‌ها و از اطلاعات جمع‌آوری‌شده برای اطلاع‌رسانی و کمک به فرآیندهای تصمیم‌گیری استفاده شود. بعلاوه این داده‌ها می بایست به‌طور شفاف به اشتراک گذاشته شده تا مورد استفاده پژوهشگران و محققان قرار گیرد تا از طریق انجام پژوهش‌های مبتنی بر علوم داده به عملکرد سازمان‌های متولی و افزایش سطح کیفی خدمات WASH کمک شود. آخرین اقدام نیز حمایت از نوآوری و پژوهش می‌باشد که در این راستا تدوین سیاست‌های حمایتی دولت از برنامه‌های تحقیق و توسعه نوآورانه در حوزه WASH و افزایش اعتبارات پژوهشی بسیار ضروری است. از اینرو تقویت همکاری بین دولت و گروه‌های جامعه مدنی، پژوهشگران و بخش خصوصی برای توسعه و اجرای راه‌حل‌های جدید بهبود کیفیت و تسریع ارائه خدمات WASH در جامعه اجتناب ناپذیر است (۱).

در نهایت باید به این نکته توجه داشت که سرمایه‌گذاری و اقدام قاطع در راستای توسعه خدمات تأمین آب، بهسازی و بهداشت فردی کلید باز کردن قفل دسترسی همگانی به این خدمات در مقیاس جهانی و ملی است؛ لذا باید از فرصت‌های کلیدی در سال‌های منتهی به ۲۰۳۰ برای تقویت راهبری و اراده دولت، تعمیق مشارکت‌ها و تقویت سرمایه‌گذاری‌های عمومی در حوزه تأمین خدمات WASH استفاده کرد. در ایران فرصت‌های زیادی برای پیشبرد اهداف و توسعه خدمات قابل اعتماد، ایمن و پایدار WASH وجود دارد و با اجرای اقدامات مذکور به عنوان

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-21]

[DOI: 10.22034/7.1.5]

اقدامات شتابدهنده در راستای دستیابی به اهداف ۶/۱ و ۶/۲ توسعه پایدار، می‌توان سطوح ایمن‌تری از خدمات WASH را به شکل عادلانه و مقرون‌به‌صرفه به‌ویژه در بخش مراکز بهداشتی و درمانی و مدارس که کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند تأمین کرد.

منابع

1. WHO/UNICEF. Our lifetime opportunity to enable water, sanitation and hygiene for all .2023. Available at: https://www.who.int/news/item/22-03-2023-our-lifetime-opportunity-to-enable-water-sanitation-and-hygiene-for-all#:~:text=All%20of%20us%20have%20the,managed%20WASH%20services%20by%202030.
2. Hurlbert M. Access and allocation: Rights to water, sanitation and hygiene. Int Environ Agreem 2020; 20(2): 339-58.
3. WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme for Water Supply, Sanitation and Hygiene. Progress on household drinking water, sanitation and hygiene 2000-2020: five years into the SDGs. 2021 . Available at: https://www.who.int/publications/i/item/9789240030848
4. Institute for Health Metrics and Evaluation. GBD Compare Data Visualization. 2020. Available at: http://vizhub.healthdata.org/gbd-compare
5. Prüss-Ustün A, Wolf J, Bartram J, Clasen T, Cumming O, Freeman MC, et al. Burden of disease from inadequate water, sanitation and hygiene for selected adverse health outcomes: an updated analysis with a focus on low-and middle-income countries. Int J Hyg Environ Health 2019; 222(5): 765-77.
6. Asumah MN, Padhi BK, Sinha A. Rising cases of cholera in Ethiopia: a need for sustainable (WASH) practices? Int J Surg 2023; 109(3): 608-9.
7. Taylor L. Only half of global healthcare facilities have basic hygiene services, says WHO . Br Med J 2022; 378: o2128.
8. United Nations Children's Fund. Drinking water, sanitation and hygiene in schools: global baseline report 2018. Geneva: World Health Organization; 2018.
9. Ritchie H, Roser M. Clean water and sanitation. 2021. Our world in data. Available at: https://ourworldindata.org/water-access

Letter to Editor

Access to Water, Sanitation and Hygiene (WASH) for all: Approaches and Actions

Mahdi Hadi[1*]

1. ⁎**Corresponding Author:** Associate Professor, Center for Water Quality Research (CWQR), Institute for Environmental Research (IER), Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-21]

[DOI: 10.22034/7.1.5]